

Het geheugen van de taxichauffeur

JaapJan Berg De kracht van het merk Nederlandse architectuur is in de loop der jaren gestaag gegroeid. Maar waarop zijn die kracht en groei eigenlijk gebaseerd en wat maakt de internationale profilering van Nederlandse architecten zo sterk?

Als de continue berichtenstroom over nieuwe buitenlandse projecten voor Nederlandse architecten niet bedriegt, lijkt de crisis vooralsnog enigszins aan die specifieke orderportefeuilles voorbij te gaan. Het gaat daarbij om projecten van verschillende omvang en schaal, in alle windstreken: van Taiwan tot Berlijn, van Kopenhagen tot Dubai. Tussen prestigeprojecten van gerenommeerde bureaus als KCAP (Berlijn), Mecanoo (Birmingham), MVRDV (Gwanggyo, Kopenhagen, Logroño), OMA (Dubai, Hamburg, Singapore) en UNStudio (Chicago, Dubai) vallen ook bescheidener projecten op.

Zo won Biq stadsontwerp recentelijk een prestigieuze RIBA Award voor het kunstgebouw The Bluecoat in Liverpool. Studio NL-D won een interessante prijsvraag voor een Hamburgse opleidings- en ontmoetingsplek voor probleemjongeren die het project vervolgens zelf gaan afbouwen. Ook het winnende ontwerp van Rob Hootsmans voor de herbestemming van een

beschermde kapel in het Belgische Ruiselede belooft bijzonder te worden. Het bureau Atelier Kempe Thill verwierf via een Europese aanbesteding de opdracht voor de renovatie en uitbreiding van het parlamentsgebouw voor de Duitstalige gemeenschap in Eupen. En het Rotterdamse pasel.künzel architects won de Bauhaus Award 2008 met een project dat de transformatie van een Chileense sloppenwijk naar vaste huisvesting behelst. Ook het Stimuleringsfonds voor Architectuur stelt in haar jaarverslag over 2008 dat de groeiende aandacht vanuit het buitenland voor Nederlandse architectuur (en met name landschapsarchitectuur) opvallend is. Daar voegt het voor de duidelijkheid aan toe dat het zeker niet alleen gaat om presentaties van enkele bekende en internationaal opererende architecten. (Stimuleringsfonds voor Architectuur 2009, 6)

Genoemde en veel andere successen zijn in belangrijke mate toe te schrijven aan de onver-

minderde kracht en uitstraling van het merk Nederlandse architectuur. De kracht van dat merk is in de loop der jaren gestaag gegroeid. Nederlandse architecten leveren (ook) in het buitenland competitieve en kwalitatief hoogwaardige ontwerpen af. Het niveau wordt bij herhaling aangetoond en zorgt zo voor een algemeen geaccepteerd en solide verwachtingspatroon. Maar waarop zijn de geconstateerde kracht en groei, naast de kwaliteiten van de ontwerpers, eigenlijk nog meer gebaseerd? Welke andere factoren dragen bij aan de goede internationale profilering van Nederlandse architecten en architectuur? Kent het klaarblijkelijke succes meer dan één vader? Of zijn het toch vooral de Nederlandse ontwerpers die zich van architecten uit veel andere landen onderscheiden door excellente, eigenzinnige ontwerpen en goede public relations? Misschien genieten Nederlandse architecten en architectuur toch doorslaggevende steun en support vanuit een doordacht beleid en subsidiesysteem? Een systeem, dat kansen creëert en latente kwaliteiten en vakmatige ontwikkeling stimuleert, waar vanuit het buitenlandse vakgebied regelmatig met enige jaloezie of zelfs licht ongelooft naar gekeken wordt. De werkelijkheid laat zich niet zo een-

De kracht van het merk architectuur is in de loop der jaren gestaag gegroeid

voudig reduceren tot één antwoord. Daar zijn de condities, verbanden, trajecten en betrokken partijen te verschillend voor. De kracht, groei en het succes van de Nederlandse architectuur kunnen eerder omschreven worden als een geconstrueerd merk dat deels op beleid, deels op feiten en kunde en deels op de tamtam is gefundeerd.

Beleid

Het is illustratief en treffend dat in de eerste zin van de recente architectuurnota *Een cultuur van ontwerpen: visie architectuur en ruimtelijk ontwerp* direct een verband wordt gelegd tussen de status van de Nederlandse architectuur in het buitenland en de situatie in eigen land: 'In Nederland doet zich een merkwaardige paradox voor. Nederlandse architecten, stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten staan internationaal hoog aangeschreven. Het ontwerp is een exportproduct. Met werk over de hele wereld vertegenwoordigen ontwerpers een toenemend economisch belang. Tegelijk groeit de onvrede over hoe Nederland er zelf uitziet. Er leeft een breed gedeeld gevoel dat Nederland verrommelt, zowel onder het publiek als onder vakmatig of politiek betrokkenen.' (Ministerie van OCW 2008, 2) Het nationale fenomeen verrommeling wordt in deze formulering als een gevolg van falend beleid afgezet tegen het succes, de kwaliteit en faam van Nederlandse architecten in het buitenland én de economische waarde die het merk vertegenwoordigt. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat in de recente cultuurnota *Kunst van leven* voor de komende beleidsperiode een hoge prioriteit wordt toegekend aan de architectuur. Daarbij wil het Rijk met het te voeren cultuurbeleid 'meer ruimte bieden aan talent en aan een sterke, innovatieve en internationaal georiënteerde cultuursector'. (Plasterk 2008, 8)

In de specifiek op het vakgebied gerichte architectuurnota wordt het gewenste beleid

verder uitgewerkt. Het kabinet formuleert daarin drie speerpunten voor de periode 2009–2012. Die speerpunten zijn in het kort: ten eerste, het verankeren van het ontwerp in rijksprojecten en -programma's door middel van vormgevings- of ontwerpprotocollen waardoor meer structurele aandacht voor het ontwerp ontstaat. Ten tweede, het versterken van de stedenbouw en het regionaal ontwerp om zo een meer samenhangende inrichting van Nederland te bevorderen, het vak stedenbouw een impuls te geven en de verrommeling een halt toe te roepen. Ten slotte, het bevorderen van herbestemming en herontwikkeling van waardevolle gebouwen en gebieden die hun functie verliezen. Beleid dat zich, niet verbazingwekkend, vooral richt op het binnenland. Wat betreft het internationale beleid, de verdere promotie van de succesvolle kunstvorm architectuur én het besef dat er meer kansen liggen dan nu worden benut, wordt in de nota de oprichting van een programmabureau aangekondigd dat zich gaat bezighouden met de internationale promotie van architectuur, maar ook van design en mode. Het bureau komt voort uit de samenwerking van de sectorinstituten het Nederlands Architectuurinstituut en de stichting Premisela, het atelier Rijksbouwmeester, brancheorganisaties BNA, BNO, NBI en Modint en de ministeries van Buitenlandse Zaken, OCW en Economische Zaken. Die samenwerking resulteerde in een regiegroep en een werkprogramma. Daarnaast zijn ook een aantal grote steden bij het bureau betrokken.

Het aangekondigde programmabureau is sinds eind vorig jaar als DutchDFA actief en wordt geleid door programmamanager Christine de Baan. DutchDFA heeft als doel om de positie van design, mode en architectuur uit Nederland in het buitenland met een jaarbudget van 3 miljoen euro duurzaam te versterken. Dat gebeurt door een aantal meerjarige programma's in drie landen: China, Duitsland en India. De aan-

leiding voor de totstandkoming van het Dutch Design Fashion Architecture-programma is het groeiende internationale succes van architectuur, mode en design uit Nederland. De creatieve en innovatieve kracht van deze disciplines draagt bij aan een sterkere economische concurrentiepositie en een beter imago van Nederland in het buitenland. Het programma loopt van 2009 tot en met 2012. Dit nieuwe initiatief komt duidelijk voort uit een brede praktijkervaring van betrokken instituten, en dat is een zegen. Deze instituten richten zich met hun eigen programma deels al op het buitenland, waardoor de toegevoegde waarde meteen hoog is. De verwachtingen zijn hooggespannen. Zo hoopt minister Plasterk dat het programma de internationale topositie van Nederland op deze gebieden kan behouden en versterken. (Dutch Design Fashion Architecture 2008)

Het vierjarige programma is overigens nadrukkelijk een tijdelijke toevoeging en geen vervanging van de bestaande regelingen voor de ondersteuning van mode, architectuur en design uit Nederland en de internationalisering daarvan. Naast dit nieuwe initiatief blijven daarmee ook andere partijen en fondsen van belang die een bijdrage leveren en invulling geven aan het internationale architectuurbeleid. Zo voert het Stimuleringsfonds voor Architectuur, naast de projectsubsidies architectuur, ook de HGIS-subsidieregeling voor internationaal cultuurbeleid uit. Uit dit budget is jaarlijks een substantieel deel geormerkt voor het NAI, maar ook aanvragen door architectenbureaus en instellingen voor manifestaties in het buitenland worden ermee ondersteund.

Ook het Fonds BKVB honoreert met diverse subsidies individuele aanvragen van ontwerpers en curatoren op het gebied van onderzoek, ontwerp en schrijven. Daarnaast organiseert het fonds elke drie jaar studiereizen voor 'zowel architecten als stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten en interieurarchitecten en

voor beschouwers, vormgevers en beeldend kunstenaars die een bijdrage leveren aan de inrichting van en de theorievorming over de publieke ruimte'. (www.fbkvb.nl) Naast de vruchtbare kennismaking met actuele ontwikkelingen in buitenlandse vakgebieden leveren de reizen vaak een intensivering van kennisuitwisseling, discussie en reflectie binnen de deelnemersgroep op. In 2004 voerde de reis naar Midden- en Oost-Europa en werd een deel van de 'resultaten' opgenomen in de NAI-tentoonstelling *Collage Europa*, werd een symposium georganiseerd en werd een publicatie uitgegeven. De meest recente studiereis, in 2007, met als titel *Power of place*, beoogde Nederlandse ontwerpvragestukken op het gebied van de landschapsarchitectuur te spiegelen aan Amerikaanse ontwikkelingen. Ook hier resulteerde de reis in een tentoonstelling (tijdens de Internationale Triënnale Apeldoorn), debatten en publicatie.

Feiten

Hoewel de studiereizen voortkomen uit beleid en worden georganiseerd door een fonds behoren ze toch meer tot de feiten die het merk Nederlandse architectuur mede onderbouwen. Naast de productie door architectenbureaus horen ook de verzameling

Een belangrijk doel van de Archiprix is het creëren van een internationale netwerkfunctie

instituten, activiteiten en programma's tot deze feiten. De laatste behoren gedeeltelijk ook tot de basisinfrastructuur van de sector. Instellingen die tot die basisinfrastructuur worden gerekend, worden rechtstreeks door het Rijk gesubsidieerd, terwijl andere instellingen een beroep kunnen doen op fondsen.

Een belangrijk aantal van de instituten die tot de basisinfrastructuur worden gerekend, zijn (daarom) van groot belang bij het construeren van de feiten van het merk Nederlandse architectuur. Het gaat dan voor een deel om activiteiten en programma's die daadwerkelijk gericht zijn op de internationalisering van Nederlandse architectuur. Tot die selecte groep hoort bijvoorbeeld het NAI als hét sectorinstituut dat met (reizende) tentoonstellingen, debatten en publicaties het internationaal presenteren van Nederlandse architectuur tot haar kerntaak heeft. Maar ook de tweejaarlijks georganiseerde Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR): een internationale manifestatie voor architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur die er elke editie naar streeft om een maatschappelijk relevante kwestie aan de orde te stellen. Daarbij wordt de Nederlandse ontwerppraktijk als uitgangspunt genomen en vervolgens in een internationale context gepresenteerd. Ook Archiprix is een belangrijk feit, zowel de jaarlijkse binnenlandse als de internationale editie van deze prijs voor de beste afstuderende architecten, stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten. De tweejaarlijks georganiseerde internationale editie haakt nadrukkelijk in op de internationalisering van het ontwerp onderwijs en de beroepspraktijk. Een belangrijk doel van de internationale prijsvraag is daarnaast het creëren van een internationale netwerkfunctie voor internationale opleidingen. Als post-academische werkplaats fungeert ook het Berlage Instituut als schakel tussen de Nederlandse en de internationale vakgemeenschap.

Daarnaast werkt het samen met internationale opleidingen, waaronder het Massachusetts Institute of Technology (MIT), de ETH Zürich en de AA in Londen.

Naast deze en een aantal andere zogenaamde ontwikkelinstellingen en hun programma's gaat het hier ook om programma's en activiteiten die een bijdrage leveren aan een aantrekkelijk en hoogwaardig architectuurklimaat in Nederland zelf. Opmerkelijke projecten, gebouwen, studies, debatten en discussies die even belangrijk zijn voor de constructie van het merk Nederlandse architectuur in Nederland als de manifestaties en instellingen die uitdrukkelijk op het buitenland gericht zijn. Die feitelijke projecten vormen namelijk gezamenlijk een belangrijke voorwaarde voor het succes van het beleid in Nederland. Anders gezegd, architectuurbeleid dat gericht is op het buitenland kan niet zonder een goed en voorbeeldig functionerend binnenlands vakgebied en een hoogwaardige beroepspraktijk. Daartoe behoren overigens ook tijdschriften als *Volume*, *A10*, *MARK* en een website als *Archined*. Zij dragen op internationaal niveau bij aan de kwalitatieve uitstraling en presentatie van de Nederlandse architectuur. Niet alleen door het werk van Nederlandse

architecten te presenteren maar ook als een bewijs dat er ruimte voor reflectie is en er een intellectueel discours mogelijk is.

Zo gezien en geformuleerd behoren veel meer elementen tot een goed functionerend architectuurbeleid dat gericht is op het buitenland. Een voorwaarde is dat er voldoende en uitdagende opgaven en goede opdrachten voor architecten bestaan. De beroepssector moet, indien nodig, kunnen terugvallen en redelijkerwijs kunnen

Architectuurbeleid dat gericht is op het buitenland kan niet zonder een goed en voorbeeldig functionerend binnenlands vakgebied

vertrouwen op ondersteunende overheidssubsidie, maar er niet van afhankelijk zijn. Ontwikkelinstellingen en opleidingen moeten voor een hoogwaardig, zinnig en (voor internationaal publiek) aantrekkelijk programma-aanbod kunnen zorgen. Het zijn immers vooral die condities die aan de basis staan van de zo geroemde competitieve en onderscheidende betekenis van veel Nederlandse architecten door hun excellente of eigenzinnige ontwerpen. Bovendien ontstaat zo een situatie waarin buitenlandse studenten en architecten geïnteresseerd raken om zich in Nederland te vestigen, er werkzaam te zijn en zo een noodzakelijke uitwisseling van kennis te garanderen die elementair is in een globaliserende samenleving. Het beleid dat gericht is op het optimaler presenteren van Nederlandse architectuur in het buitenland en op de economische concurrentiepositie die de export kan versterken, mag nooit losgezongen worden van de 'interne markt'. Ex-

JaapJan Berg

is onafhankelijk curator, organisator en journalist op het gebied van architectuur en ruimtelijke ordening

port en promotie zijn goed, maar de kwaliteit van het te verkopen product architectuur moet wel onverminderd vooropstaan. De drie speerpunten van het huidige kabinet zijn in dat opzicht dan ook net zo waardevol en constructief als de instelling van het DutchDFA.

Tamtam

Deze binnenlandse condities en specifiek op het buitenland gerichte projecten en beleid kunnen echter niet zonder een derde, cruciale factor: de tamtam. Zonder het ontstaan of bestaan van publicitaire en brede publieke en vakinhoudelijke aandacht en kennisname van de Nederlandse architectuur, zijn veel beleidsinspanningen slechts druppels op een gloeiende plaat. De tamtam zorgt er ook voor dat Nederlandse architecten, zonder 'hulp' van architectuurbeleid, in het buitenland worden uitgenodigd voor prijsvragen en opdrachten kunnen binnenlepen. De tamtam beperkt zich niet tot publiciteit of public relations. Het is een diffuus fenomeen dat zich wellicht nog het beste laat omschrijven als beeldvorming. Belangrijk daarbij zijn aansprekende resultaten zoals genoemd aan het begin van dit artikel, de aandacht en reflectie door vakbladen, maar ook het meervoudige effect van *flagship-designers* zoals Rem Koolhaas en MVRDV. Een selecte groep van ontwerpers dus die zich niet alleen door opdrachten manifesteren, maar ook door de waardering voor hun visie, hun publicaties en hun functies op vooraanstaande academies of universiteiten.

Het effect van die voortdurende aandacht, die niet projectgerelateerd is, is een niet te onderschatten stimulans en wegbereider voor initiatieven, activiteiten en projecten van andere Nederlandse architecten en instituten in het buitenland. Dit effect is misschien nog het beste te vergelijken met het effect dat het aura van Nederlandse voetballers heeft op een willekeurige taxichauffeur in het buitenland.

Een herkenning die voor iedereen in zo'n situatie barrières kan slechten, verdere introductie mogelijk of juist overbodig maakt en soms letterlijk deuren opent. Toegevoegd aan de effecten en zegeningen van het beleid en de feiten vormt juist deze, moeilijk door beleid te sturen tamtam een belangrijk en fascinerend sluitstuk van het geconstrueerde merk Nederlandse architectuur in het buitenland.

Literatuur

- Dutch Design Fashion Architecture (2008) *Dutch Design Fashion Architecture versterkt internationale positie van Nederlands ontwerp*. Rotterdam: Dutch Design Fashion Architecture.
- Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst (2008) *Jaarverslag 2007*. Amsterdam: Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst.
- Plasterk, R. (2008) *Subsidieplan kunst van leven 2009-2012*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Ministerie van OCW (et al.) (2008) *Een cultuur van ontwerpen: visie architectuur en ruimtelijk ontwerp*. Den Haag: Ministerie van OCW; Ministerie van VROM.
- Stimuleringsfonds voor Architectuur (2009) *Jaarverslag 2008*. Rotterdam: Stimuleringsfonds voor Architectuur.
- www.fondsboekvb.nl